

Љубиша Митровић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет, Ниш

УДК 001:061(497.11 Ниш)
Прегледни научни рад

О НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКОЈ И СОЦИО-КУЛТУРНОЈ МИСИЈИ ИНСТИТУТА / ЦЕНТРА ЗА СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА¹

Маргиналије поводом јубилеја – 35 година Центра (1982–2017)

Сажетак: У раду аутор најпре разматра разлоге оснивања Филозофског факултета на Универзитету у Нишу (1971), као и формирање Института за друштвена истраживања (1982). Затим даје преглед пројеката које је Институт за социолошка истраживања реализовао у периоду од 1986 до 2017. године. Такође, разматрају се аспекти међународне сарадње Института и његова научно-истраживачка и културна мисија.

На крају, аутор указује на могућа нова поља истраживања за будуће пројекте Института на којима се може ангажовати нова генерација истраживача.

Кључне речи: Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања, пројекти, мисија, међународна сарадња.

Осврт на оснивање Института

Јубијели су попут светионика у животу и колективном памћењу народа, заједница и институција. Они су повод и прилика да се оцени пређени пут, освојени домети у неком облику стваралаштва, али и укаже на даље обавезе и одговорности у раду и истраживању одређених проблема. Само се кроз способност за критички однос према прошлости и савремености могу градити нови мостови, визије и мостобрани који повезују оновременост и будућност.

Институције, као и појединци, својом историјом остављају белеге колективном памћењу једне заједнице. Човек као *homo sapiens*, комплексно биће, своју стваралачку моћ ствара и потврђује у различитим областима делања (технологије, економије, образовања, здравства, науке, културе, политике...). Белеге о томе остављају истраживачи и приповедачи.

Присећајући се контекста у коме је отпочео са радом Институт за друштвена истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу (1982. године), могли бисмо тај запис отпочети на следећи начин.

Филозофски факултет настао је као круна развитка Универзитета у Нишу скоро 15 година после формирања његових првих факултета. Управо онда када је сазрела свест на Универзитету да даљи развој Универзитета и друштва није

¹ Рад је саопштен на Округлом столу *35 година рада Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу (искуства, резултати, перспективе)*, одржаном 22. 12. 2017. године на Филозофском факултету у Нишу.

могућ само ослоњем на технолошке, правно-економске и медицинске науке. Његов даљи развој претпостављао је надоградњу Универзитета филозофским и филолошким наукама на којима би се неговала друштвено-хуманистичка култура и критичка мисао, која је тако преко потребна за развој самог универзитета и друштва. Из тог јединства структурних социјално-развојних и културно-еманципаторских потреба формиран је Филозофски факултет 1971. године, а већ 11 година иза тога на овом факултету формиран је *Институт за друштвена истраживања*. Настао је као израз потребе да се, поред образовно-наставне, развија и негује научно-истраживачка и културна функција Филозофског факултета.

Као млад наставник учествовао сам у писању првог елабората за формирање Института за друштвена истраживања и имао сам ту част да будем један од првих његових управника. Ту функцију ће касније обављати Миомир Ивковић, Драган Жунић и Драгана Стјепановић Захаријевић. Институт је формиран са амбицијом да се бави основним, развојним и акцијским истраживањима у области друштвено-хуманистичких наука. Ти циљеви су истакнути у платформи приликом оснивања Института.

Активност на реализацији пројеката

Први велики пројекат републичко-савезног значаја Институт је елаборирао и реализовао од 1986. до 1990. године. Тема пројекта је била „Регионална хетерогеност промена у друштвеној структури Србије“ као део ширег макро пројекта истраживања друштвене структуре Југославије који је спроводио конзорцијум института друштвених наука на читавом простору Југославије. У фокусу предмета истраживања пројекта „Регионална хетерогеност промена у друштвеној структури Србије“, чији сам руководилац био, налазе се регионалне особености промена у друштвеној структури Србије, а посебно промене у демографској, привредној, професионалној и социјално-класној структури становништва Србије са тежиштем проучавања специфичности промена у најразвијенијим и најнеразвијенијим деловима Србије (општина Савски венац и Стари град – Београд, на једној страни, и Трговиште и Бабушница на југу, на другој страни).

Око пројекта је окупљен велики број истраживача различитих генерација (од професора до доцената и асистената) са различитих факултета и универзитета у Србији (Јован Ћирић, Миодраг Николић, Милорад Божић, Михајло Пешић, Ђура Стевановић, Вјекослав Бутиган, Драгољуб Ђорђевић...). Методологија израде инструмената поверена је др Славку Милосављевићу, професору методологије научних истраживања на ФПН-у у Београду. Истраживачки циљеви и задаци макро пројекта груписани су и подељени у неколико потпројеката око којих су окупљене групе истраживача према њиховим способностима и афинитетима (промене у демографској структури становништва и насеља; особености образовне и професионалне структуре; промене у стра-

тификационом систему; друштвене противречности и сукоби; особености социо-културне динамике; политички систем; локална самоуправа и друштвени актери...). Пројекат је реализован на методолошкој стратегији у којој је остварено јединство између теоријске проблематизације и теренског емпиријског истраживања. Резултати овог теоријског и емпиријског истраживања саопштани су на научним конференцијама и објављивани у виду посебних зборника и у посебним научним часописима.

У овом периоду Институт за друштвена истраживања, а од 1987. Институт за социолошка истраживања, остварио је сарадњу са бројним институтима из Србије и других република СФРЈ, а посебно са Институтом друштвених наука у Београду, Институтом за социологију и политичке науке и Институтом за истраживања проблема земаља у развоју у Љубљани. Изван Југославије остварена је сарадња са Институтом за марксизам Високе политехничке школе у Илменау (ДДР).

Од 1991. до 1995. Институт за социолошка истраживања радио је на реализацији пројекта „Радни морал, апсентизам и конфликти у индустрији региона Ниш“. Руководилац овог пројекта био је проф. др Љубиша Митровић. Овај пројекат је био регионалног значаја и финансиран је од стране регионалне самоуправне заједнице науке Ниш. У оквиру овог пројекта постојала су три потпројекта: Радни морал и продуктивност рада у индустрији, којим је руководио проф. др Данило Ж. Марковић, Узроци и последице апсентизма, којим је руководила др Драгана Захаријевски и Социјалне противречности и конфликти у индустрији региона Ниш којим је руководио проф. др Љубиша Митровић. Емпиријско истраживање спроведено је у привреди региона Ниш, а резултати су саопштани на научним скуповима у земљи и иностранству и објављивани у посебним зборницима на српском и немачком језику.

Следећи пројекат на коме се радило у Институту био је „Здравље и болести школске деце“ (1995–2000). То је био савезни пројекат, а његов руководилац је био проф. др Живојин Николић. На пројекту је било ангажовано двадесетак истраживача са Филозофског, Медицинског и других факултета, а објављена су два зборника на тему болести и здравље школске деце.

Институт за социолошка истраживања је од 1995. до 2000. године реализовао пројекат на тему: „Регионална културна сарадња на Балкану“. Руководилац пројекта био је проф. др Љубиша Митровић, а пројекат је реализован уз подршку Министарства науке Републике Србије. На пројекту је окупљено тридесетак истраживача са различитих универзитета у Србији. Остварена је и интезивна међународна сарадња (Универзитет у Великом Трнову, Институт за социологију Бугарске академије наука у Софији, Филозофски факултет у Скопљу). Реализација макро пројекта остваривала се радом на потпројектима: домети развојне стратегије и њихови утицаји на глобалне друштвене промене и интеграционе процесе на југословенском простору и Балкану (руководилац Љ. Митровић); култура и национални идентитети балканских народа (Драган Жунић); традиционално и савремено у културном животу балканских народа (Љубинко Милосављевић); образовање и наука као фактори развоја и балкан-

ске интеграције (Миомир Ивковић); религиозна култура православља и прожимање култура на Балкану (Веселин Илић); политичка култура и културна политика балканских земаља (Вјекослав Бутиган); етнопсихолошке карактеристике становништва и њихов утицај на културну сарадњу (Владимир Нешић); заједничке историјске основе и специфичности система моралних вредности на Балкану (Момчило Стојковић); традиција и култура породичног живота балканских народа (Драгана Стјепановић Захаријевски); етнички и конфесионални односи на Балкану (Драгољуб Ђорђевић); масовни медији и комуницирање култура на Балкану (Ђокица Јовановић); привредни развој и економска улога државе у стратегијама развоја у балканској регионалној интеграцији (Милорад Божић) и, најзад, фактори и динамика међуconfесионалних и међуетничких односа (Драгомир Драшковић). Реализацијом пројекта омогућена је организација већег броја научних скупова и објављивање зборника: *Стратегија развоја и процеси регионалне културне сарадње на Балкану* (1998), *Култура, развој и сарадња на Балкану* (1999), *Нови светски поредак и Балкан* (1999), *Стратегија развоја и процеси регионалне сарадње на Балкану* (2000).

Реализацијом овог пројекта подстакнута је међууниверзитетска међународна сарадња на простору бивше СФРЈ и Балкана, али и шире. Интезивирано је одржавање заједничких скупова на унивезитетима у Нишу, Великом Трнову, Софији, Скопљу. Успостављена је сарадња са истраживачима, социолозима, политиколозима, историчарима и културолозима из Србије, Бугарске, Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Хрватске, Румуније, Русије, али и САД. Посебно је била истакнута сарадња са Институтом за социологију руске академије наука (Москва), Институтом за социологију Бугарске академије наука (Софија), са Филозофским факултетом Унивезитета у Великом Трнову и са Институтом за социологију Филозофског факултета у Скопљу.

Као резултат са International Research Foundation for Development (Сан Франциско, САД) организована је тзв. балканска група за истраживање проблема регионалне сарадње (коју је предводио Љубиша Митровић), која је представила резултате својих истраживања јуна месеца 2000. године на Светском форуму друштвеном развоју Уједињених нација Женеви. Учествовали су истраживачи из Србије (Љубиша Митровић, Гордана Стојић, Ивана Божић), Бугарске (Николај Генов), Македоније (Љубица Костовска, Биљана Секуловска Габер), САД (Невил С. Арачиге Дон). Као резултат тог ангажовања је објављен заједнички зборник радова на енглеском језику *The Balkans in Transition (Балкан у транзицији)* у издању International Research Foundation for Development (Сан Франциско) и Центра за балканске студије (Ниш) 2007. године.

Од 2000. до 2017. године у Институту за социологију – Центру за социолошка истраживања (од 2007) реализовани су још следећи пројекти: „Културни и етнички односи на Балкану у процесу регионалне и европске интеграције“ (2001–2006); „Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграција“ (2006–2010); „Традиција, модернизација и идентитети у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (2011–2017). Руководилац ових макро пројеката био је проф. др Љубиша Митровић.

На њима је током истраживачког циклуса било ангажовано од 30 до 43 истраживача различитог профила са различитих универзитета из Србије. На научним конференцијама учествовао је најмање још толики број истраживача из других земаља. Методолошка стратегија рада на овим пројектима, коју је инаугурисао руководилац макро пројекта, ишла је путем повезивања нивоа теоријске проблематизације и емпиријских истраживања. У том смислу реализована су *три велика емпиријска компаративна истраживања* на простору Србије, Македоније и Бугарске (2003, 2007. и 2013. године). Операционализујући истраживачке циљеве путем деобе на потпројекте, формирањем истраживачких мрежа истраживача различитих генерација из земље и иностранства и кроз мрежно ангажовање разних института, факултета, универзитета, проф. Митровић је настојао да окупи велики број истраживача. На овим пројектима од 2000. до 2017. ангажовано је преко 200 истраживача, различитих профила – од приправника, асистената до редовних професора из земље и иностранства. Одржано је близу стотину научних конференција, скупова, округлих столова, објављено је скоро 50 зборника са научних конференција и 40 монографија. Истраживачи који су радили на овим пројектима учествовали су на бројним домаћим и међународним скуповима.

Институт је све ово време представљао живу истраживачку социјалну лабораторију. За многе младе истраживаче он је представљао први увод у научни рад и њихово увођење у прва емпиријска истраживања. Такође, рад у Институту им је омогућио израду докторских и магистарских радова који су касније брањени на факултетима. Институт им је омогућио не само увод у научно-истраживачку праксу већ и професионалну и социјалну промоцију. Одељење, односно Департман за социологију Филозофског факултета остварило је из овог научног подмлатка кадровску репродукцију својих сарадника и наставника, афирмишући се у респектабилну образовну и научну институцију у социолошкој заједници Србије.

У овом периоду Институт за социолошка истраживања такође је био ангажован и на истраживању „Улога синдиката у процесу транзиција“ (2006–2007) чији је руководилац био проф. др Момчило Стојковић. Као резултат рада на овом пројекту објављен је истоимени зборник радова.

Сарадња са иностранством

Институт за социологију, касније Центар за социолошка истраживања остварио је у периоду од 35 година активну сарадњу са двадесетак научно-истраживачких институција из иностранства и преко 90 истраживача који су учествовали на научним скуповима или у спровођењу емпиријских истраживања као спољни сарадници на пројектима. У том смислу, овде подсећамо на институте, факултете и друге организације са којима је остварена сарадња у протеклом периоду: Висока политехничка школа и њен институт у Илменау (ДДР), Руска академија наука (Институт за социологију и Међународни цен-

тар за конфликтологију), Социолошки и Филозофски факултет Универзитета у Москви, Московски државни универзитет за међународне односе, универзитети у Петрограду, Казану и Краснодару, Филозофски факултет Универзитета у Великом Трнову, Економски и Правни факултет и Колеџ за туризам у Благоевграду, Бугарска академија наука (Институт за социологију), Центар за социолошко-политиколошка истраживања „Иван Хаџијски“ (Софија), Филозофски факултет у Скопљу, Педагошки факултет у Битољу, Филозофски факултет у Бања Луци, Факултет за социологију и социјалне науке у Крајови, Румунска академија наука (Букурешт), Међународна фондација за истраживање развоја (Сан Франциско, САД); Висока школа социјалних наука, Међународна фондација за истраживање развоја, партиципација, радничке контроле и самоуправљања (Париз); Светска Универзитетска академија Платон (Патра, Грчка).

Поред ове интензивне међународне сарадње Институт, односно Центар за социолошка истраживања остварио је сарадњу са бројним институтима, факултетима и универзитетима у Србији, као и са САНУ. Посебно је била интензивна сарадња са Центром за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, као и Огранком САНУ у Нишу, на реализацији макро пројекта „Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социокултурна динамика“, који је усмерен на истраживање социокултурних аспеката демографске репродукције у југоисточној Србији и могућности дефинисања националне стратегије и пронаталитетске политике. Као резултат ове активне сарадње одржано је 9 научних скупова и објављено 8 научних зборника са ових научних конференција.

Институт, односно Центар, такође је интензивно сарађивао са Заводом за проучавање социологије села и развој пољопривреде у организацији „Власинских сусрета“ социолога села.

Уместо закључка

Резимирајући свеукупну активност Института, односно Центра за социолошка истраживања, поводом 35-годишњег јубилеја, могли бисмо констатовати да је у овом периоду остварена садржајна и богата активност. Ова оцена се пре свега односи на реализовање десетак пројеката чији су резултати високо вредновани у научној заједници Србије и Балкана. Институт је деловао као снажно научно жариште у универзитетској научној заједници Србије и Балкана и као својеврсни форум хуманистичких интелектуалаца на Балкану. Окупљао је бројне истраживаче и следио плуралистичку научну парадигму; ангажујући се у разним областима научних истраживања: од света рада, индустрије, истраживања друштвене структуре, међуетничких односа, културе, идентитета, до савремених процеса транзиције, глобализације, геокултуре и културе мира. У институту је остваривана методолошка стратегија, комплексних и основних, развојних и акцијских истраживања, комбинацијом истраживања различитог нивоа анализе микро, мезо и глобалних процеса, у распону од истраживања промена у положају индустријских радника и културе рада, истраживања рад-

ног морала, апсентизма и конфликта у индустрији региона Ниша, преко истраживања хетерогености промена у друштвеној структури Србије до истраживања питања регионалне културне сарађе на Балкану, међуетничких односа, метаморфозе идентитета, културе мира, односа традиције и модернизације и њихов утицај на националне идентитете.

На овим пројектима и потпројектима истраживачи из различитих земаља резултатима својих истраживања надограђивали су истине о различитим аспектима комплексних друштвених промена у савремености, ширећи научну комуникацију, афирмишући дијалог и толеранцију у реализацији пројеката и потребу афирмације процеса регионалне сарадње у науци и култури као претпоставку за регионалне и европске интеграције. Као тековине те научне и културне комуникације су израсли новопокренути часописи као што је то *Годишњак за социологију* (од 2005), затим едиција тематских зборника *Балкан у процесу евроинтеграција* (од 2006) као и почетак публиковања часописа *Балканске синтезе* (од 2014).

На свим овим пројектима проширена је међународна и међууниверзитетска сарадња у Србији и на Балкану. Сазрела је свест о потреби интегрисаних балканских студија у области културе мира; трансграничне културне сарадње и одржавања перманентног форума балканских интелектуалаца о кључним питањима сарадње и интеграције на Балкану. Изнова је реалектуализована идеја „Балкан балканским народима“ и истакнута потреба активне улоге универзитета, научника, истраживача и интелектуалаца на истраживању путева и перспективе унутарбалканске сарадње, очувању културних идентита и различитости и ширења духа толеранције и разумевања међу балканским народима. Тај дух Института ширио се и на остале истраживаче у земљи и иностранству инспиришући их да пројектима о пограничној и трансграничној сарадњи шире мостове разумевања, сарадње и напретка на Балкану. Можемо рећи да се Центар досадашњим истраживањима високо афирмисао у научној и културној јавности Србије и региона и верујемо да ће нове генерације истраживача следити тај прометејски жар стваралачког оптимизма, ширити га даље и освајати нове домете у међууниверзитетској, научној и културној сарадњи на Балкану.

Размишљајући о будућим пројектима Института преложио бих неке идеје – као нова истраживачка поља – могућег ангажовања истраживача:

- улога универзитета и *homo academicus-a* у развоју међууниверзитетске и регионалне сарадње и афирмације културе мира на Балкану;
- истраживање домета транзиционих стратегија и њихових импликација на промене друштвене структуре, развојне шансе и животне перспективе друштвених група;
- узроци и последице „одлива мозгова“ и улога спрске интелектуалне дијаспоре у националном, развоју и промени имица Србије у свету;
- улога друштвено-хуманистичких наука у валоризацији јавних политика и креирању алтернативних пројеката/стратегија друштвеног развоја;
- значај и улога интегрисаних студија одрживог развоја и културе мира за унапређење деонтологије позива *homo academicusa* (посебно соци-

- олога и педагога) у универзитетској заједници Србије/Балкана;
- сусретање и дијалог различитих култура и цивилизација и њихов утицај на гекултуру развоја и идентитет балканских народа.

На крају захваљујем се својим сарадницима на оствареној професионалној сарадњи на пројектима (од 1986. до 2017. године). Посебну захвалност дугујем управницима Института, односно Центра и секретарима пројеката: Горани Ђорић, Драгану Тодоровићу и Гордани Стојић, као и техничкој секретарици Биљани Продовић Милојковић.

У оквиру Центра данас је стасала нова генерација истраживача за коју верујем да ће имати снаге и способности да настави овај рад и даље га унапреди на позив развоја науке, али и нашег народа у његовој мирољубивој сарадњи и интеграцији са осталим балканским и европским народима.

Нека вам је срећан даљи лет драге колегинце и колеге и желим Вам пуно професионалног успеха и среће до новог јубилеја!

Ljubiša Mitrović

ON THE SCIENTIFIC-RESEARCH AND SOCIO-CULTURAL MISSION OF THE INSTITUTE / CENTER FOR SOCIOLOGICAL RESEARCH

– Marginal on the Occasion of the Anniversary - 35 years of the Center (1982-2017) –

Summary: In this article, the author first considers the reasons for the founding of the Faculty of Philosophy at the University of Niš (1971), as well as the establishment of the Institute for Social Research (1982). Then he provide an overview of the projects that the Institute for Sociological Research conducted between 1986. and 2017. Also, the aspects of the international cooperation of the Institute, and its scientific-research and cultural mission are being considered.

In the end, the author points to possible new fields of research for future projects of the Institute where a new generation of researchers can be engaged.

Key words: Faculty of Philosophy, Institute for Sociological Research, Projects, Mission, International Cooperation.